

COMUNICACIÓ, CULTURA I DISSENY: UNA APROXIMACIÓ SISTÈMICO-PRAXIOLÒGICA

WOJCIECH GASPARSKI

Entre nosaltres la comunicació és sempre
relativa, indirecta i incerta.

JOSÉ ORTEGA Y GASSET

INTRODUCCIÓ

El problema de la comunicació ha estat objecte d'estudi de moltes disciplines des de fa molts anys. Entre elles podem destacar la filosofia (ex. Bunge¹), la cibernètica (ex. Wiener² i els seus seguidors), la sociologia (ex. Szacki³), la semiòtica (ex. Eco⁴), la semàntica (ex. Tondl⁵), la ciència de la ciència (ex. Mirski i Sadovsky⁶), la psicologia (ex. Lindsay i Norman⁷) i, per descomptat, l'enginyeria, per esmentar algunes de les més conegudes. Malgrat tot, encara no s'ha desenvolupat l'exhaustiu i satisfactori model sistèmic del fenomen. Contràriament, la literatura proposa models subsistèmics o no sistèmics, a vegades anomenats sistèmics.

En aquest treball ens limitarem a revisar la interrelació entre comunicació, cultura i disseny. L'aproximació que utilitzarem és l'anomenada sistèmico-praxiològica, perquè es basa en la praxiologia de Tadeusz Kotarbinski⁸ i en el sistema de filosofia social de José Ortega y Gasset.⁹

LA PRAXIOLOGIA I EL SISTEMA DE FILOSOFIA SOCIAL

La praxiologia i la filosofia social estan sorprenentment relacionades. Això probablement és degut al fet que Kotarbinski i Ortega y Gasset pertanyien a la mateixa generació. És molt probable que llurs mentalitats fossin conformades per lectures iguals o semblants. Ambdós estaven interessats no sols en la filosofia, sinó també en el llenguatge. Ortega y Gasset també era escriptor, mentre que Kotarbinski es dedicava especialment a la poesia. Tots dos tenien tendència a estudiar la filosofia de la tecnologia. Van connectar amb la pra-

1. Bunge, M., «Ontology II: A World of Systems», dins *Treatise on Basic Philosophy*, D. Reidel, Dordrecht, vol. IV, 1979, pp. 180-181; «Epistemology and Methodology I: Exploring the World», dins *Treatise on Basic Philosophy*, D. Reidel, Dordrecht, vol. V, 1983, pp. 95-125.

2. Wiener, N., *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*, MIT Press, Cambridge, Mass., 1948.

3. Szacki, J., *Història del pensament sociològic* (en polonès), Polish Scientific Publ., Varsòvia, 1983, pp. 587, 591-592, 598-599, 613-654.

4. Eco, U., *A Theory of Semiotics*, Indiana University Press, Bloomington, 1976.

5. Tondl, L., *Problems of Semantics*, D. Reidel, Dordrecht, 1981.

6. Mirski, E. M., Sadovsky, W. N., *Comunicació en la ciència contemporània* (en rus), Progress Publ., Moscou, 1976.

7. Lindsay, P. H., Norman, D. A., *Human Information Processing: An Introduction to Psychology*, Academic Press, Londres, 1972.

8. Kotarbinski, T., *Praxiology: An Introduction to the Sciences of Efficient Action*, Pergamon Press, Oxford, 1965.

9. Ortega y Gasset, J., *El hombre y la gente*, Madrid, 1969 (citat de la traducció polonesa de *La rebelión de las masas y otros escritos sociológicos*, Polish Scientific Publ., Varsòvia, 1982).

WOJCIECH GASPARSKI

Cap del Departament de Praxiologia i Ciència de l'Institut de Filosofia i Sociologia de l'Acadèmia de Ciències de Polònia. Teòric del disseny, ha publicat, entre altres, les següents obres: *Design Methodology: an Outline*, 1981, i *Praxiological Studies*, 1983.

xiologia a través d'Alfred V. Espinas, l'autor de «Les Origines de la Technologie».¹⁰ Fou per Espinas que Kotarbinski va anomenar «praxiologia» la seva pràctica general i, de manera semblant, Ortega y Gasset estava familiaritzat amb l'assaig escrit pel sociòleg francès en presentar les seves idees sobre la tecnologia, tot i que mai no va utilitzar la paraula «praxiologia» en el seu treball.

Kotarbinski i Ortega y Gasset no tenen els mateixos vincles filosòfics. El primer estava relacionat amb l'escola de filosofia de Lvov-Varsòvia, fundada per Kazimierz Twardowski, un professor de la Universitat de Lvov, alumne de F. Brentano. El segon era neokantià i fenomenòleg, sobretot en l'últim període de la seva activitat filosòfica. La filosofia de Kotarbinski era analítica; ell simpatitzava amb el positivisme i estava en contra de la negligència, per part de l'evolucionisme, de la metodologia de les humanitats.

Tant la praxiologia de Kotarbinski com la filosofia social d'Ortega y Gasset s'orienten a estudiar l'acció humana. Segons Ortega y Gasset, l'acció és el destí dels éssers humans. L'espanyol va identificar tres fases de l'existència humana: (1) alteració: l'home se sent abandonat entre tota la resta de coses; (2) *vita contemplativa*, *bíos theoretikós* o *ensimismamiento*: l'home es retreu de la realitat cap al fons del seu propi ésser per poder produir les idees de les coses que l'ajudaran a dominar el món; (3) *vita activa* o *praxis*: l'home torna a la realitat per actuar sobre la base d'un pla prèviament dissenyat.

Sembla que la idea de la circularitat de les fases ha de ser assumida per qualsevol de les situacions pràctiques dels éssers humans. Això ens recorda la concepció de les *situacions compulsives* de Kotarbinski, és a dir, situacions en les quals la no-acció/alteració no sols preserva les circumstàncies dolentes que creen una situació, sinó que també empitjora les condicions del subjecte en aquesta situació. Per tant, l'home es troba obligat a repensar la situació, a formular un pla per a superar-la i, finalment, a actuar d'acord amb el pla dissenyat. Kotarbinski creia en el progrés i, segons ell, les situacions compulsives i els esforços de superació eren els motors del progrés. La idea d'Ortega y Gasset suggereix una actitud semblant, encara que ell declarava no ser un progressista. «La cultura —va escriure en el seu treball— ha estat sempre la utilització de les dificultats.»¹¹

LA CONCEPCIÓ D'UNA ACCIÓ

L'acció és la influència de l'home sobre l'entorn material de coses i d'altres persones, que és guiada per un pla prèviament dissenyat per ell durant la reflexió i el pensament.¹²

D'acord amb la praxiologia, una acció és el comportament conscient de l'home, dut a terme segons la seva voluntat. Els objectius o propòsits de les accions són estats de coses que l'home considera dignes de ser perseguides. És fàcil entendre que els objectius així concebuts són, en realitat, actualitzacions d'un propòsit superior que abans hem identificat com la influència de l'home sobre l'entorn. Qualsevol acció, deixant de banda les més senzilles, necessita una preparació prèvia que la faci possible o més senzilla.¹³ Segons Ortega y Gasset, «la nostra acció no és la col·lisió accidental amb les coses i altres persones del nostre voltant: això seria un comportament inferior al del nivell humà, és a dir, una alteració».¹⁴

Una interpretació sistemàtica d'una acció ha de basar-se en la definició de Bunge d'un sistema com a trio ordenat, que consta de composició, entorn i estructura.¹⁵ Segons això, una acció és un septenari ordenat de: agent de l'acció (A), recursos (R), mitjans (T) —per a la composició de l'acció—, entorn (E), objectiu (G), criteris d'avaluació (K), mètode (M) —per a l'estructura de l'acció—: $\alpha = \langle A, R, T, E, G, K, M \rangle$.¹⁶

La preparació *de i per a* una acció és dissenyada¹⁷ o planificada.¹⁸ El disseny i la planificació, encara que són naturals, s'entenen avui en dia com una forma de pensament professional exterioritzat.

Tant el pensament com l'acció són importants per a la supervivència de l'home, però han d'estar equilibrats. La sobreestimació del pensament crea la «intolerància o fanatisme cultural», mentre que la sobreestimació de l'acció produeix l'«acció pura» voluntarista.¹⁹ Una cultura equilibrada necessita comunicació per a comprendre millor l'home i la seva societat i per a la preparació per part seva de plans i dissenys a fi de poder dur a terme accions més rellevants.

10. Espinas, A. V., «Les Origines de la Technologie», *Revue Philosophique*, Paris, 1890.

11. Ortega y Gasset, J., *ibid.*

12. Id., *ibid.*

13. Gasparski, W., «On Praxiology of Preparatory Actions», *Int. J. of General Systems*, vol. XIII, núm. 4, 1987a, pp. 346-347.

14. Ortega y Gasset, J., *ibid.*

15. Bunge, M., *ibid.*, pp. 5-8.

16. Gasparski, W., «Praxiology», dins *Systems and Control Encyclopaedia: Theory, Technology, Applications*, Pergamon Press, Oxford, 1987b, p. 3852.

17. Gasparski, W., *Understanding Design: The Praxiological Systemic Perspective*, Intersystem Publ., Seaside, CA, 1984.

18. Nadler, G., *The Planning and Design Approach*, Wiley, Nova York, 1981.

19. Ortega y Gasset, J., *ibid.*

ESTRATS DE COMUNICACIÓ: DE L'ACCIÓ COM A COMUNICACIÓ A LA COMUNICACIÓ PER A LES ACCIONS

«La comunicació és un ingredient essencial del comportament social de tots els animals gregaris», va escriure Mario Bunge en el volum «Exploring de World», dins el seu *Treatise on Basic Philosophy*.²⁰

¿Què és la comunicació o, per ser més precisos, què és el procés comunicatiu? És «el pas d'un senyal (no necessàriament un signe) des d'una font (a través d'un transmissor, al llarg d'un canal) cap a una destinació», tal com Umberto Eco defineix el concepte, que afegeix a la definició el comentari més important: «tot acte de comunicació (exceptuant el procés d'estimulació, per exemple) envers o entre els éssers humans —o qualsevol altre aparell biològic o mecànic intel·ligent— presuposa un sistema de significació com a condició necessària.»²¹

Fins i tot quan no sóc gregari, jo (o tu) sóc considerat un membre de la família d'animals gregaris i rebo senyals del món en què visc. Aquest món és un sistema fet de quelcom que és important per a mi, de *prágmata*. El món de les circumstàncies o situacions pràctiques²² és una àmplia realitat pragmàtica o pràctica. Tota mena de colors, llums i ombres, sons, veus i sorolls, la duresa i la suavitat són senyals segons els quals desenrotllem la nostra vida.²³ Aquests senyals ¿són tan sols estímuls o elements del més baix estrat de la comunicació, la comunicació entre jo i el meu entorn o entre tu i el teu entorn? Si resulta que jo sóc un element del teu entorn o tu ets un element del meu, per a mi tu ets un sistema d'accions i jo ho sóc per a tu, accions que cadascun espera de l'altre, o que tem de l'altre, o ambdues coses. Això succeeix perquè cadascun dóna per assentat que l'altre és formalment, constitutivament perillós. Malgrat tot, això no significa necessàriament que les teves accions siguin dolentes; fins i tot poden ser bones, però perilloses per a mi. Per poder-me sentir segur de les teves accions, intento examinar, experimentar amb tu. Per poder-ho fer, m'acosto a tu amb precaució. Tu tens el mateix problema respecte a mi i fas el mateix. Ambdós comencem a dur a terme accions que són essencialment inútils en el sentit més corrent de la paraula. Es duen a terme per a provar i comunicar intencions i actituds de l'un respecte a l'altre. Les accions que conformen el procediment o ritual de la salutació són un bon exemple d'aquest tipus de comunicació.²⁴ Aquest és el segon estrat de la comunicació social. Aquesta és la comunicació real, no únicament els senyals. Això passa perquè el sistema de significació es vincula al sistema del llenguatge de les accions²⁵ en una cultura determinada. És per això que la paraula «jo» escrita en

una pissarra té un significat abstracte o no en té cap en absolut, mentre que el crit de «Jo!» és quelcom molt més concret.

El sistema de significació inherent a les accions és de naturalesa etimològica. Els costums i els hàbits són l'etimologia de les accions. «Les paraules tenen la seva etimologia —va escriure Ortega y Gasset— no perquè siguin paraules, sinó perquè són hàbits.»²⁶ Va concloure que l'home és una criatura etimològica. El següent estrat de comunicació més elevat és la comunicació mitjançant el llenguatge.

És evident que, des que es va convertir en humà, en l'home hi ha una necessitat de comunicació molt superior a les necessitats característiques de tota la resta d'animals. Aquesta necessitat era apressant, perquè l'animal que aviat es convertiria en ésser humà tenia «moltes coses a dir». Hi ha quelcom en ell que no es dóna en la resta d'animals, concretament l'aparició del seu «món interior» que havia de ser exterioritzat, expressat. [...] l'animal que va donar lloc a l'home es va haver d'originar gràcies a l'extraordinari desenvolupament i sobreabundància d'una funció primària coneguda amb el nom d'imaginació. [...] La riquesa interior, aliena als altres animals, va donar vida a la comunitat i un caràcter completament nou a la forma existent de comunicació entre els éssers humans, perquè la qüestió no era només generar i rebre senyals relatius a la situació en l'entorn, sinó manifestar la vida interior, que necessitava una interpretació temptativa.²⁷

Això va conduir al naixement d'una forma més elevada de comunicació —la comunicació mitjançant el llenguatge.

El descobriment del llenguatge és un procés que no s'acaba mai; per això nosaltres, o almenys alguns de nosaltres, intentem crear sempre estrats de comunicació més elevats, més sofisticats. Això és així perquè el nostre coneixement de la vida, en relació amb els altres i amb nosaltres mateixos, és un coneixement obert, no fixat i amb límits difícils de definir.²⁸

COMUNICACIÓ PER AL DISSENY I DISSENY PER A LA COMUNICACIÓ

Tant Kotarbinski com Ortega y Gasset van veure l'home com un tecnòleg, perquè la tecnologia és una elaboració específicament humana. A causa de la seva habilitat per a arribar al fons de si mateix, d'entotsolar-se, l'home es va convertir en planificador, en dissenyador

20. Bunge, M., *ibid.*, 1983, p. 97.

21. Eco, U., *ibid.*, pp. 8-9.

22. Gasparski, W., *ibid.*, 1987a, pp. 349-350.

23. Ortega y Gasset, J., *ibid.*

24. Id., *ibid.*

25. Nowakowska, M., *Language of Motivation and Language of Actions*, Mouton, La Haia, 1973.

26. Ortega y Gasset, J., *ibid.*

27. Id., *ibid.*

28. Id., *ibid.*

de les seves pròpies idees relativament a com canviar el món d'acord amb els seus desigs i la seva voluntat. Es comunica amb ell mateix quan processa coneixements rellevants i, un cop ha dissenyat el seu pla, torna a la realitat per imposar-lo al món exterior, i d'aquesta manera humanitza la realitat. Per a fer això és necessària la comunicació amb els altres. Ambdós són tipus de comunicació: comunicació per a dissenyar i per a dur a terme els dissenys.

Atès que fer dissenys és una preparació conceptual de i per a les accions, és de naturalesa informativa i es basa en diferents tipus de comunicació duts a terme pel llenguatge (en el sentit més general de la paraula) a través de mitjans apropiats que, tots junts, formen o creen un sistema. Com millor és el sistema, més rellevants són els plans i/o els dissenys per a l'acció. Per tant, no solament es necessita comunicació per al disseny, sinó una preparació conceptual, és a dir, el disseny és necessari per a la comunicació.

Planificar i dissenyar, com també prendre decisions, programar i altres accions de naturalesa similar, són, en llur caràcter més praxiològic, les pre-accions.²⁹ És més, les accions esmentades són pre-accions d'un tipus específic. Són accions sobre altres accions i, per tant, igual que els lògics diferencien el llenguatge del metallenguatge, els praxiològics les diferencien de les accions i les anomenen metaaccions. Les metaaccions tenen a veure no solament amb el fet de processar altres accions, sinó amb ordenar o organitzar accions, és a dir, amb llurs models retrospectius o prospectius (disseny). La substància de les metaaccions és la informació, i aquestes accions són: l'adquisició de coneixements (identificació i interpretació), la utilització dels coneixements en els processos de planificació i disseny, i la transferència de coneixements en els processos d'educació permanent. Els mitjans tècnics del processament d'informació són la resposta al repte de «la comunicació i el disseny».

CONCLUSIONS

Cal recordar que la comunicació i el disseny no són tecnologies sense valor que serveixen per a imposar al món el que nosaltres volem. Són també, o fins i tot predominantment, activitats socials que depenen de la cultura que serveixen.

El destí de la cultura i el destí de l'home depenen de si en el fons del seu ésser és capaç d'adonar-se que la incertesa és l'única certesa.³⁰

Per a la supervivència no solament es necessita cultura. S'han d'introduir canvis en la cultura existent.

No és fàcil introduir canvis en una cultura determinada, però, per altra banda, com ja s'ha dit, una cultura és l'art de saber treure avantatges de les dificultats. Les dificultats amb què ens enfrontem són: la manca de recursos, la pol·lució del medi ambient, les tecnologies brutes i un mar de necessitats humanes insatisfetes.³¹ És per aquest motiu que molts intel·lectuals de diferents països exhorten a actuar en la creació d'una cultura nova: Valaskakis,³² Peccei,³³ Kostopoulos.³⁴ Aquests pensadors afavoreixen una cultura de disseny de sistemes,³⁵ com se l'ha anomenada a vegades. És per això que la comunicació entre individus, a més de la comunicació global, és tan important.³⁶

29. Gasparski, W., *ibid.*, 1987a.

30. Ortega y Gasset, J., *ibid.*

31. McHale, J., McHale, M. C., *Basic Human Needs: A Framework for Action*, Transaction Books, New Brunswick, N. J., 1978.

32. Valaskakis, K., Sindell, P. S., Smith, J. G., Fitzpatrick-Martin, I., *The Conserver Society: A Workable Alternative for the Future*, Sindell Research Ltd., Montreal, 1979.

33. Peccei, A., *Cento pagine per l'avvenire*, A. Mondadori Ed., Milà, 1981.

34. Kostopoulos, T., *People of Knowledge become Revolutionaries: A Manifesto of Nomocracy*, Nomocratia, Estocolm, 1989.

35. Gasparski, W., *ibid.*, 1989, pp. 191-209.

36. El present treball ha estat preparat per invitació del doctor Rafael Rodríguez Delgado, fundador i vice-president de la Sociedad Española de Sistemas Generales (SESGE), per a ser presentat al Congrés Internacional sobre Sistemes i Mitjans de Comunicació per al Desenvolupament, Madrid, 20-24 de novembre de 1989.